

ЖУЛЬ ВЕРН

П'ЯТНАДЦЯТИРІЧНИЙ
КАПІТАН

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ перший ШХУНА-БРИГ «ПІЛІГРИМ»

Другого лютого 1873 року шхуна-бриг «Пілігрим» знаходилася під $43^{\circ} 57'$ південної широти і $165^{\circ} 19'$ західної довготи від Гринвіча. Це судно тоннажністю чотириста тонн було споряджено в Сан-Франциско для полювання на китів у південних морях. «Пілігрим» належав багатому каліфорнійському судновласникові Джеймсу Велдону; командував судном упродовж багатьох років капітан Гуль.

Джеймс Велдон щороку відправляв цілу флотилію суден у північні моря, за Берингову протоку, а також у моря Південної півкулі, до Тасманії та до мису Горн. «Пілігрим», невеликий корабель флотилії, вважався одним із кращих. Хід у нього був відмінний. Чудове оснащення дозволяло йому з невеликою командою доходити до самої межі суцільних льодів Південної півкулі.

Капітан Гуль умів лавірувати, як кажуть моряки, серед плавучих крижин, що дрейфують улітку в районі, розташованому на південь від Нової Зеландії та мису Доброї Надії, тобто на більш низьких широтах, ніж у північних морях. Щоправда, це тільки невисокі айсберги, що вже потріскалися й розмиті теплою водою, і багато їх швидко тоне в Атлантичному чи Тихому океанах.

На «Пілігримі» під командою капітана Гуля, чудового моряка, одного з кращих гарпунників південної флотилії, знаходилося п'ять досвідчених матросів і один новачок. Цього було недостатньо: полювання на китів потребує досить великого екіпажу для обслуговування шлюпок і обробки добутих туш. Але містер Джемс Велдон, як і інші судновласники, вважав вигідним вербувати в Сан-Франциско лише матросів, потрібних для керування кораблем. У Новій Зеландії серед місцевих жителів і дезертирів з кораблів усіх національностей не бракувало вправних гарпунників і матросів, ладних найнятися на один сезон. По закінченні кампанії їх звільняли, і вони на березі чекали наступного року, коли їхні послуги знову могли знадобитися китобійним суднам. При такій системі судновласники заощаджували чималі суми на платню судової команди і збільшували свої доходи від промислу. Саме так зробив і Джемс Велдон, споряджаючи в плавання «Пілігрим».

Шхуна-бриг тільки-но закінчила китобійну кампанію на межі Південного полярного кола, але в її трюмах залишалось ще багато місця для китового вуса і чимало бочок, не заповнених ворванню. Уже в той час китовий промисел був нелегкою справою. Кити стали рідкістю: далися взнаки наслідки нещадного їх винищування. Справжні кити вимирали, і мисливцям доводилося добувати смугачів¹, полювання на яких було пов'язане з серйозною небезпекою.

Те саме змушений був робити і капітан Гуль, але він розраховував пройти під час наступного плавання до більш високих широт — якщо знадобиться, аж до Землі Клари й Землі Аделі, відкритих, як це точно встановлено, французом Дюмоном д'Юрвілем, хоч як би це не заперечував американець Вілкс.

«Пілігриму» цього року не пощастило. На початку січня, у самий розпал літа в Південній півкулі і, отже, задовго до закінчення промислового сезону, капітану Гулю довелося полишити місце полювання. Допоміжна команда — збіговисько досить підозрілих осіб — поведилася зухвало, найняті матроси ухилилися від роботи, і капітан змушений був розстатися з ними.

¹ Справжні кити дають мисливцям ворвань (китовий жир) — цінну промислову сировину і китовий вус. Із китового вуса — рогових пластин — виготовляють різні вироби. Смугачі дають ворвань; пластинки китового вуса у них розвинені слабо.

«Пілігрим» узяв курс на північний захід і 15 січня прибув до Вайтемати, порту Окленда, розташованого у глибині затоки Хауракіл, на східному березі північного острова Нової Зеландії. Тут капітан висадив найнятих на сезон китобоїв.

Постійна команда «Пілігрима» була незадоволена: шхуна-бриг не добрала щонайменше двісті бочок ворвані. Ніколи ще результати промислу не були такими жалюгідними. Більше за всіх незадоволений був сам капітан Гуль. Самолюбство прославленого китобоя глибоко вразила невдача: уперше він повертався з такою вбогою здобиччю. Гуль проклинав ледарів і дармоїдів, які зірвали промисел.

Даремно намагався капітан набрати в Окленді новий екіпаж: моряки вже найнялися на інші китобійні судна. Довелося, таким чином, відмовитися від надії довантажити «Пілігрим». Капітан Гуль збирався вже вирушити з Окленда, коли до нього звернулися з проханням прийняти на борт пасажирів. Відмовити в цьому він не міг. Місіс Велдон, дружина власника «Пілігрима», із п'ятирічним сином Джеком та її родичем, якого всі звали «кузен Бенедикт», перебували в цей час в Окленді. Вони приїхали туди з Джемсом Велдоном, котрий зрідка відвідував Нову Зеландію в торговельних справах, і збиралися разом з ним повернутися до Сан-Франциско. Але перед самим від'їздом маленький Джек серйозно захворів. Джемса Велдона кликали в Америку невідкладні справи, і він виїхав, залишивши в Окленді дружину, хвору дитину і кузена Бенедикта.

Минуло три місяці, три тяжких місяці розлуки, що здалися бідолашній місіс Велдон нескінченно довгими. Коли маленький Джек одужав, вона стала лаштуватися в дорогу. Саме тоді «Пілігрим» прийшов до оклендського порту.

У той час прямого сполучення між Оклендом та Каліфорнією ще не було. Місіс Велдон довелося б спочатку поїхати до Австралії, аби пересісти на один із трансокеанських пароплавів компанії «Золотий вік», які зв'язували пасажирськими рейсами Мельбурн із Панамським перешийком через Папеете. Діставшись до Панамі, вона мусила б очікувати там американський пароплав, що курсував між перешийком та Каліфорнією.

Такий маршрут означав тривалі затримки і пересадки, особливо неприємні для жінок, що подорожують із дітьми. Тому, довідавшись про прибуття «Пілігрима», місіс Велдон звернулася до

капітана Гуля з проханням доставити її в Сан-Франциско разом із Джеком, кузеном Бенедиктом і Нан — старою негритьянкою, яка виняньчила ще саму місіс Велдон.

Здійснити подорож у три тисячі льє на вітрильнику! Але судно капітана Гуля завжди утримувалося в бездоганному порядку, а пора року була ще сприятливою по обидва боки екватора. Капітан Гуль погодився і негайно надав до розпорядження пасажирки власну каюту. Він хотів, щоб під час плавання, яке мало тривати днів сорок — п'ятдесят, місіс Велдон була оточена якомога більшим комфортом на борту китобійного судна.

Таким чином, для місіс Велдон подорож на «Пілігримі» мала багато переваг. Щоправда, шхуні-бригу треба було спочатку зайти для розвантаження в чилійський порт Вальпараїсо, що лежить осторонь від прямого курсу. Зате від Вальпараїсо до самого Сан-Франциско судно йшло б уздовж американського узбережжя при ходових берегових вітрах.

Місіс Велдон, бувала мандрівниця, яка не раз поділяла з чоловіком труднощі далеких мандрів, була хороброю жінкою і не боялася моря; їй було близько тридцяти років, і вона вирізнялася чудовим здоров'ям. Вона знала, що капітан Гуль — гарний моряк, якому Джемс Велдон цілком довіряв, а «Пілігрим» — надійний корабель і має добру славу з-поміж американських китобійних суден. Трапилася нагода — чом не скористатись? І місіс Велдон зважилася вирушити в плавання на борту судна невеликого тонуажу. Звичайно, кузен Бенедикт мав її супроводжувати.

Кузену було років п'ятдесят. Попри солідний вік, його не можна було випускати самого з дому. Радше худорлявий, ніж худий, і не те щоб високий, але якийсь довготелесий, з величезною скуйовдженою головою, із золотими окулярами на носі — таким був кузен Бенедикт. З першого погляду в цій людині можна було розпізнати самого з тих поважних учених, безпорадних і добрих, яким на роду написано завжди лишатися дорослими дітьми, жити на світі років до ста і вмерти з дитячою душею.

«Кузеню Бенедикт» звали його не тільки члени родини, а й сторонні: такі простодушні добряги, як він, здаються спільними родичами. Кузен Бенедикт ніколи не знав, куди йому подіти свої довгі руки і ноги; важко було знайти людину більш безпорадну і несамостійну, особливо в тих випадках, коли йому доводилося розв'язувати повсякденні життєві питання.

Не можна сказати, що кузен Бенедикт був тягарем для оточення, але він якось ухитрявся завдавати клопоту кожному і сам відчував себе ніяково через власну незграбність. Утім, він був невибагливим, терплячим, байдужим до спеки й холоду, міг не їсти й не пити цілими днями, якщо його забували нагодувати й напоїти. Здавалось, кузен Бенедикт належить не так до світу людей, як до рослинного царства. Він був як безплідне, майже позбавлене листя дерево, не здатне ні дати притулок, ні нагодувати подорожнього. Але цей чоловік мав добре серце. Він охоче робив би послуги людям, якби був у змозі робити їх, його всі любили, попри властиві йому слабкості, а можливо, саме через них. Місіс Велдон дивилася на нього як на свого сина, як на старшого брата маленького Джека.

Слід, однак, зазначити, що кузена Бенедикта ніхто б не назвав ледарем. Навпаки, це був невтомний трудівник. Єдина пристрасть — природничі науки — поглинала його цілком. Сказати «природничі науки» — це сказати дуже багато. Відомо, що ці науки включають зоологію, ботаніку, мінералогію та геологію. Але кузен Бенедикт жодною мірою не був ні ботаніком, ні мінералогом, ні геологом. Чи був він у такому разі зоологом у повному розумінні слова — кимось на зразок Кюв'є¹ Нового Світу, здатним аналітично розкласти або синтетично відтворити будь-яку тварину? Чи присвятив він своє життя вивченню тих чотирьох типів — хребетних, м'якотілих, суглобистих і променистих, — на які сучасне природознавство поділяє весь тваринний світ?² Чи вивчав цей наївний, але старанний учений різноманітні ряди, підряди, родини і підродини, роди і види цих чотирьох типів?

Ні!

Чи присвятив себе кузен Бенедикт вивченню хребетних: ссавців, птахів, плазунів і риб?

Ні і ні!

То, може, його цікавили молюски? Може, головоногі й моховатки розкрили перед ним свої таємниці?

Теж ні!

¹ Жорж Кюв'є (1769—1832) — відомий французький натураліст, що прославився дослідженнями викопних тварин, запропонував класифікацію тваринного світу, розділивши його на чотири основні типи; нині ця класифікація застаріла.

² Тут і далі йдеться про класифікацію тваринного світу, прийняту за часів Жуля Верна.

Тоді чи не заради вивчення медуз, поліпів, голкошкірих, найпростіших та інших представників променистих він до глибокої ночі палив гас у лампі?

Треба прямо сказати, що не променисті привертали увагу кузена Бенедикта.

А оскільки з усієї зоології залишається тільки розділ суглобистих, то, звичайно, зрозуміло, що саме цей розділ і був предметом всепоглинаючої пристрасті кузена Бенедикта. Однак і тут слід зробити деякі уточнення.

Суглобистих налічують шість рядів: комахи, багатонігі, павукоподібні, ракоподібні, вусонігі, кільчасті черви.

Кузен Бенедикт, відверто кажучи, не зумів би відрізнити земляного черв'яка від медичної п'явки, домашнього павука від псевдоскорпіона, морського жолудя від креветки, ківсяка від сколопендри.

Ким же був у такому разі кузен Бенедикт?

Тільки ентомологом і ніким іншим!

На це можуть заперечити, що ентомологія є частиною природничих наук, яка вивчає усіх суглобистих. Загалом, це правильно. Але зазвичай у поняття «ентомологія» вкладається більш обмежений зміст. Цей термін застосовується тільки для визначення науки про комах, тобто суглобистих безхребетних, у тілі яких розрізняють три відділи — голова, груди і черевце — і які мають три пари ніг, через що їх і назвали шестиногими.

Отже, кузен Бенедикт був ентомологом, який присвятив своє життя вивченню комах. Із цього не слід робити висновок, що йому бракувало роботи. У цьому класі не менше десяти рядів:

- прямокрилі (представники: коники, цвіркуни тощо);
- сітчастокрилі (представники: мурашині леви, бабки);
- перетинчастокрилі (представники: бджоли, оси, мурахи);
- лускокрилі (представники: метелики);
- напівтвердокрилі (представники: цикади, блохи);
- твердокрилі (представники: хрущі, бронзівки);
- двокрилі (представники: комарі, москіти, мухи);
- віялокрилі (представники: стилоси, або віялокрилі);
- паразити (представники: кліщі);
- нижчі комахи (представники: лускокрилі).

Але серед самих лише твердокрилих налічується не менше тридцяти тисяч різних видів, а серед двокрилих — шістдесят ти-

сяч¹, тому не можна не визнати, що роботи для однієї людини тут більш ніж досить.

Життя кузена Бенедикта було присвячене абсолютно й виключно ентомології. Цій науці він віддавав увесь свій час: не тільки години денного пильнування, а й також і години сну, бо йому навіть уві сні незмінно ввижались комахи. Неможливо підрахувати, скільки шпильок було вколото в обшлагги його рукавів, у вилоги й поли його піджака, у криси його капелюха. Коли кузен Бенедикт повертався додому із прогулянки за містом, яку завжди робив з науковою метою, його капелюх був схожий на вітрину з колекцією найрізноманітніших комах. Наколоті на шпильки, вони були стирчали як ззовні, так і зсередини.

Аби домалювати портрет цього дивака, скажемо, що він вирішив супроводжувати містера і місіс Велдон до Нової Зеландії тільки заради того, щоб задовольнити свою пристрасть до нових відкриттів в ентомології. У Новій Зеландії йому пощастило збагатити свою колекцію кількома рідкісними екземплярами, і тепер кузен Бенедикт із нетерпінням поривався назад, у Сан-Франциско, бажаючи якнайшвидше розсортувати дорогоцінні надбання по шухлядах у своєму робочому кабінеті.

Оскільки місіс Велдон із сином поверталися додому на «Пілігримі», звичайно, кузен Бенедикт їхав разом з ними.

Місіс Велдон навряд чи розраховувала на його допомогу у разі якоїсь небезпеки. Однак вона сподівалася на приємну подорож морем, спокійним о цій порі року, і на борту судна, капітан якого заслуговував на повну довіру.

Упродовж трьох днів стоянки «Пілігрима» у Вайтематі місіс Велдон устигла зробити всі приготування до від'їзду. Вона дуже квапилась, бо не хотіла затримувати відхід судна. Звільнивши тубільну прислугу, місіс Велдон 22 січня перебралася на «Пілігрим» разом із Джеком, кузенком Бенедиктом та старою негритянкою Нан.

Кузен Бенедикт з усіма пересторогами поклав свою дорогоцінну колекцію в особливу бляшану коробку, яку носив на ремені через плече. У цій колекції, між іншим, зберігався екземпляр жука-стафіліна — м'ясоїдного твердокрилого з очима, розташованими у верхній частині голівки, який, як вважали досі, трапляється тільки

¹ Тепер відомо понад мільйон видів комах, з яких понад двісті тисяч різновидів жуків.

в новокаледонській фауні. Кузена Бенедиктові пропонували прихопити з собою отруйного павука «катипо», як його називають маорі¹, укус якого смертельний для людини. Але павук не належить до комах, його місце серед павукоподібних, — отже, він не становив жодного інтересу для кузена Бенедикта; наш ентомолог зневажливо відмовився від павука і вважав найціннішим екземпляром своєї колекції новозеландського жука-стафіліна.

Звичайно, кузен Бенедикт застрахував свою колекцію, не пошкодувавши грошей на сплату страхового внеску. Ця колекція, з його погляду, була дорожчою, ніж увесь вантаж ворвані й китового вуса, що зберігався у трюмі «Пілігрима».

Коли місіс Велдон та її супутники піднялися на борт шхуни-брига і настав час зніматися з якоря, капітан Гуль підійшов до своєї пасажирки і сказав:

— Певна річ, місіс Велдон, ви усвідомлюєте всю відповідальність свого вибору, обравши саме «Пілігрим» для плавання через океан?

— Що за дивні слова, капітане Гуль?

— Я змушений нагадати вам це, місіс Велдон, бо не дістав жодних вказівок від вашого чоловіка. Це по-перше. А по-друге, шхуна-бриг щодо безпеки, звичайно, поступається пакетботам², спеціально пристосованим для перевезення пасажирів.

— А як ви гадаєте, містере Гуль, якби мій чоловік був тут, чи зважився б він вирушити в плавання на «Пілігримі» разом зі мною і з нашим сином?

— О, поза всякими сумнівами! — відповів капітан. — Сам я не вагаючись узяв би на борт «Пілігрима» свою сім'ю. «Пілігрим» — чудове судно, хоча цього року нам не поталанило в промисловий сезон. Я впевнений у ньому так, як тільки може бути впевнений у своєму судні моряк, котрий командує ним багато років. Я запитав про це вас лише для того, щоб мати чисте сумління і зайвий раз вибачитися, що не маю змоги запропонувати вам ті зручності, до яких ви звикли.

— Щодо зручностей, капітане Гуль, то я не належу до тих примхливих осіб, які повсякчас скаржаться капітанові на тісну каюту і одноманітне харчування.

¹ Маорі — корінне населення Нової Зеландії.

² Пакетбот — застаріла назва поштово-пасажирського судна.

Пригорнувши свого маленького сина, якого вона тримала за руку, місіс Велдон усміхнулася:

— Отже, рушаймо, капітане!

Капітан Гуль тут же наказав підняти якір. Незабаром «Пілігрим», напнувши вітрила, вийшов з Окландського порту і взяв курс до американського узбережжя. Однак через три дні після відплиття зі сходу повіяв сильний вітер і шхуна-бриг змушена була плисти проти вітру. Тому 2 лютого капітан Гуль ще перебував у широтах, більш високих, ніж він би бажав, — йому треба було спочатку обігнути мис Горн, а тоді вже плисти до західного берега Нового Світу.

Розділ другий ДІК СЕНД

Погода стояла добра, і, якщо не зважати на затримку через відхилення від курсу, плавання було цілком стерпним.

Місіс Велдон влаштували на борту «Пілігрима» якомога зручніше. На кормі не було ні юта¹, ні рубки, а отже, були відсутні каюти для пасажирів. Місіс Велдон надали малесеньку каюту капітана Гуля — найкраще приміщення на судні. Та ще довелося вмовляти делікатну жінку зайняти її. У цій тісній комірці з нею оселилися маленький Джек і стара Нан. Там вони снідали й обідали разом із капітаном та кузеном Бенедиктом, якому відвели комірчину на носі судна. Капітан Гуль перебрався в каюту, призначену для його помічника. Але екіпаж «Пілігрима» через економію не був повністю укомплектований, і капітан обходився без помічника.

Команда «Пілігрима» — п'ятеро вправних і досвідчених моряків, що дотримувались однакових поглядів і звичок, — жила мирно й дружно. Вони плавали разом уже четвертий промисловий сезон. Усі матроси були американцями, з узбережжя Каліфорнії, і здавна знали один одного. Ці гарні люди виявляли повагу й чемність до місіс Велдон як до дружини судовласника, якому вони були безмежно віддані. Слід сказати, що всі матроси були зацікавлені у прибутках від китобійного промислу і досі мали чималий зиск від кожного плавання. Хоча вони й працювали, не шкодуючи сил (суднова команда була невеликою), але водночас додаткова робота збільшувала їхню частку в доходах при підбитті остаточного балансу. Цього разу,

¹ Ют — кормова частина палуби судна.

щоправда, не очікувалося майже ніякого доходу, і тому вони на всі заставки ляли «цих негідників з Нової Зеландії».

Тільки одна людина на судні не була американцем за походженням. Негоро, який виконував на «Пілігримі» скромні обов'язки суднового кока, народився в Португалії. Утім, він добре володів англійською мовою. Після того як в Окленді утік колишній кок, Негоро запропонував свої послуги. Цей похмурий неговіркий чоловік цурався товаришів, але справу свою знав непогано. У капітана Гуля, який його найняв, мабуть, було точне око: за час своєї роботи на «Пілігримі» Негоро не заслужив ані найменшого докору.

І все-таки капітан Гуль шкодував, що не встиг зібрати інформацію про нового кока. Зовнішність португальця, особливо його верткі очі, не дуже подобалися капітанові. У тому маленькому тісному світі, яким є китобійне судно, кожна людина важить і, перш ніж допустити незнайомця в цей маленький світ, необхідно знати все про його колишнє життя.

Негоро мав близько сорока років. Худорлявий, жилавий, чорнявий і смаглявий, він, попри свій невеликий зріст, справляв враження сильної людини. Чи здобув він якусь освіту? Схоже, що так, судячи із зауважень, які в нього зрідка вихоплювались. Негоро ніколи не говорив про своє минуле, про свою родину. Ніхто не знав, де він жив і що робив раніше. Ніхто не знав і чого він чекав від майбутнього. Відомо було тільки, що кок має намір зійти на берег у Вальпараїсо. Команда вважала його дивною людиною. Негоро, схоже, не був моряком. Більше того, матроси помітили, що на морській справі він знається гірше за будь-якого кока, котрий значну частину свого життя провів у плаваннях. Але ні бічна, ні кільова хитавиця на нього не впливали, на морську хворобу, як-от новачки, він не слабував, а це вже чимала перевага для суднового кухаря.

Негоро рідко виходив на палубу. Увесь день він проводив у своєму крихітному камбузі, значну частину площі якого займала кухонна плита. З настанням ночі, погасивши вогонь у плиті, кок ішов до своєї комірки, відведеної йому. Там він одразу ж лягав спати.

Як уже говорилось, екіпаж «Пілігрима» складався з п'яти бувалих матросів і одного юного новачка. Цей п'ятнадцятирічний матрос був знайдою: його ще немовлям підкинули до чужих дверей, і виріс він у сирітському притулку.

Дік Сенд — так його звали — ймовірно, народився в штаті Нью-Йорк, а може, й у самому Нью-Йорку.

Ім'я Дік (зменшувальне від Річарда) було дано йому на честь жалісливого перехожого, який підібрав його і приніс до притулку. Прізвище Сенд нагадувало про ті місця, де знайшли Діка, — піщану косу Сенді-Гук у гирлі річки Гудзон, біля входу до Нью-Йоркського порту.

Дік Сенд був невисокий і навряд чи виріс вишим за середній зріст, але міцної статури. У ньому одразу відчувався англосакс, хоча він був темноволосий, з палким поглядом блакитних очей. Важка робота моряка вже підготувала його до життєвих битв. Його розумне обличчя пашіло енергією. Це було обличчя людини не тільки сміливої, а й здатної дерзати.

Часто цитують вислів із незакінченого вірша Вергілія: «Audaces fortuna juvat...» («Сміливим доля допомагає...»), але цитують неточно. Поет сказав: «Audentes fortuna juvat...» («Дерзким доля допомагає...»). Тим, хто дерзає (а не просто сміливим), майже завжди посміхається доля. Сміливий може часом діяти нерозважливо. Винятково хоробрий, дерзкий спочатку думає, потім діє. У цьому тонка різниця.

Дік Сенд був «audens» — той, хто дерзає. У п'ятнадцять років він уже вмів приймати рішення і доводити до кінця все, на що обдуманно зважився. Його жваве й серйозне обличчя привертало увагу. На відміну від більшості своїх ровесників, Дік був скупий на слова та жести. У тому віці, коли діти ще не замислюються над майбутнім, він уже усвідомив своє становище і поклав собі будь-що стати людиною.

І він таки домігся свого: він став цілком відповідальним о тій порі, коли його ровесники ще лишалися дітьми. Спритний, рухливий і сильний, Дік був одним з тих обдарованих людей, про яких можна сказати, що вони народилися з вправними руками і швидкими на ногу: за що б не бралися — їм усе «з руки», куди б не йшли — ніколи не збиваються з курсу, ідуть «у ногу».

Як уже згадувалось, Діка виховували в притулку для підкидьків, таких притулків багато в Америці. Чотирирічного малюка стали навчати читання, письма та лічби в одній із шкіл штату Нью-Йорк, що утримуються на пожертвування великодушних добродійців. У вісім років його влаштували юнгою на судно, яке здійснювало рейси в південні країни; до моря в хлопця був уроджений потяг. На кораблі він став вивчати морську справу, якій найкраще вчитися змалку. Суднові офіцери добре ставилися до допитливого хлопчика й охоче опікувалися його заняттями. Юнга незабаром

мав стати молодшим матросом — поза всяким сумнівом, він міг сподіватися на подальшу кар'єру.

Той, хто з дитинства знає, що праця є законом життя, хто замолоду зрозумів, що хліб добувається тільки в поті чола (одна з основних біблійних заповідей для людей), той обраний для видатних справ, бо в потрібний день і час він виявить волю й необхідні сили для їх здійснення.

Капітан Гуль, який командував торговельним судном, де служив Дік, звернув увагу на здібного юнга. Бравий моряк полюбив сміливого хлопчика, а повернувшись до Сан-Франциско, розповів про нього Джемсу Велдону. Той зацікавився долею Діка, віддав його до школи в Сан-Франциско і допоміг закінчити її; виховували його в католицькій вірі, якої дотримувалася і сім'я самого судновласника.

Дік жадібно поглинав знання, особливо його цікавили географія та історія подорожей; він з нетерпінням чекав часу, коли зможе вивчати ту частину морської справи, яка стосується навігації. Закінчивши школу, хлопець влаштувався молодшим матросом на китобійне судно свого благодійника Джемса Велдона. Дік розумів, що «велике полювання» — китобійний промисел — не менш важливе для загартування справжнього морського характеру, ніж далекі плавання. Це чудова підготовка до професії моряка, яка криє у собі несподіванки. До того ж цим навчальним судном став «Пілігрим», що плавав під командуванням його захисника — капітана Гуля. Отож молодому матросові були забезпечені найкращі умови для навчання.

Чи варто говорити про глибоку відданість юнака сім'ї Велдонів, якій він багато чим був зобов'язаний? Легко собі уявити, як зрадів Дік, коли дізнався, що місіс Велдон із сином вирушать у плавання на «Пілігримі». Місіс Велдон протягом кількох років заміняла Дікові матір, а маленького Джека він любив як рідного брата, хоча й розумів, що він їм не рівня. Але його благодійники добре знали, що насіння добра, яке вони посіяли, упало на родючий ґрунт. Серце сироти Діка було сповнене вдячності, і він без вагань віддав би життя за тих, хто допоміг йому здобути освіту і навчив любити Бога. Загалом цей п'ятнадцятирічний юнак діяв і мислив, як доросла людина — таким був Дік Сенд.

Місіс Велдон високо цінувала Діка і знала, що може цілком покласти на його відданість. Вона охоче довіряла йому свого

маленького Джека. Хлопчик горнувся до Діка, розуміючи, що «старший братик» обожнює його.

Плавання за доброї погоди у відкритому морі, коли всі вітрила поставлені і не потребують маневрування, залишає матросам багато вільного часу. Дік весь час віддавав маленькому Джекові. Молодий матрос розважав дитину, показував йому все, що могло бути для хлопчика цікавим у морській справі. Місіс Велдон без страху дивилася на те, як Джек піднімався по вантах на шоглу або навіть на салінг брам-стенги¹ і водномить спускався униз на палубу. Дік Сенд завжди був біля малюка, готовий підтримати, підхопити його, якби рученята п'ятирічного Джека раптом ослабли. Вправи на вільному повітрі йшли на користь дитині, яка шойно перенесла тяжку хворобу; морський вітер і щоденна гімнастика швидко повернули здоровий рум'янець зблідлим щічкам Джека.

У таких умовах відбувався перехід із Нової Зеландії до Америки. Коли б не східні вітри, у екіпажу і пасажирів «Пілігрима» не було б жодних підстав для невдоволення.

Проте тривалість східного вітру не подобалася капітанові Гулю. Йому ніяк не вдавалося лягти на сприятливіший курс. До того ж він побоювався потрапити на подальшому шляху в смугу штилів біля тропіка Козерога, не кажучи вже про те, що екваторіальна течія могла відкинути його ген на захід. Капітан турбувався головним чином про місіс Велдон, хоча й усвідомлював, що він не винен у цій затримці. Якби неподалік від «Пілігрима» пройшов якийсь океанський пароплав, що плыв до Америки, він неодмінно вмовив би свою пасажирку пересісти на нього. Але, як на те, «Пілігрим» відхилився так далеко на південь, що важко було сподіватися зустріти пароплав, який ішов би до Серами. Та й сполучення між Австралією і Новим Світом через Тихий океан на той час не було таким жвавим, яким стало згодом.

Капітанові Гулю лишалося тільки чекати, поки погода не змилюється. Здавалось, ніщо не повинно було порушити одноманітність морського переходу, аж раптом 2 лютого, під широтою і довготою, зазначеними на початку цієї оповіді, сталася несподівана подія.

День був сонячний і ясний. Близько дев'ятої ранку Дік Сенд і

¹ Стеньга — продовження шогли, прикріплене до її основної (нижньої) частини; брам-стенга — третина шогли, що слугує продовженням стеньги.

Джек залізли на салінг фок-щогли¹; звідти їм видно було всю палубу корабля і широкий простір океану. Кормову частину обрію затуляла грот-щогла², що несла косий грот і топсель. Перед їхніми очима над хвилями здіймався гострий бушприт³ із трьома туго натягнутими кліверами⁴, схожими на три крила нерівної величини. Під ногами в них здіймалося полотнище фока, а над головою — фор-марсель і брамсель. Шхуна-бриг трималася якомога крутіше до вітру.

Дік Сенд пояснював Джекові, чому правильно навантажений і врівноважений в усіх своїх частинах «Пілігрим» не може перекинутись, хоча і дає досить сильний крен на штирборт⁵, аж тут хлопчик вигукнув:

— Що це?!

— Ти щось побачив, Джеку? — спитав Дік Сенд, випростуючись на повен зріст на реї.

— Он, он! поглянь там! — сказав Джек, показуючи пальчиком на якусь цятку у просвіті між клівером і стакселем⁶.

Вдивившись у той бік, куди показував Джек, Дік Сенд голосно крикнув:

— Із правого борту, під вітром, потопає судно!

Розділ третій СУДНО, ЩО ЗАЗНАЛО КАТАСТРОФИ

Слова Діка Сенда сполошили весь екіпаж. Вільні від вахти матроси кинулися на палубу. Капітан Гуль вийшов зі своєї каюти. Місіс Велдон, Нан і навіть незворушний кузен Бенедикт, спираючись на поручні штирборт, з пильною увагою розглядали потопаюче судно, що виднілося в морі.

Тільки Негоро залишився в комірці, що служила на судні камбузом. З усієї команди лише його не зацікавила ця несподівана зустріч.

Помічений хлопчиком предмет погойдувався на хвилях при-близно за три милі від «Пілігрима».

— Що б це могло бути? — спитав один із матросів.

— По-моєму, пліт! — відповів інший.

¹ Фок-щогла — передня щогла.

² Грот-щогла — найвища щогла корабля.

³ Бушприт — щогла, виставлена вперед з носа корабля.

⁴ Клівер — трикутний парус перед фок-щоглою.

⁵ Штирборт — правий бік (борт) судна.

⁶ Стаксель — косий трикутний парус.

П'ятнадцятирічний капітан. Частина перша

— Можливо, там люди?.. Нещасні зазнали аварії... — промовила місіс Велдон.

— Підійдемо ближче — побачимо, — відповів капітан Гуль. — Однак мені здається, що це не пліт, скорше це корпус корабля, що перекинувся набік...

— Ні!.. По-моєму, це гігантська морська тварина! — заявив кузен Бенедикт.

— Гадаю, що ні, — втрутився Дік Сенд.

— А що ж це, по-твоєму, Діку? — спитала місіс Велдон.

— Я так само, як і капітан Гуль, вважаю, що це корпус судна, який нахилився набік, місіс Велдон. Мені здається, що я навіть розрізняю, як блищить на сонці його мідна обшивка.

— Так... так... тепер і я бачу, — підтвердив капітан. І, обернувшись до стернового, він скомандував:

— Спускайся під вітер, Болтоне, тримай прямо на це судно!

— Так точно, капітане! — гукнув стерновий.

— Я залишаюсь при своїй думці, — заявив кузен Бенедикт. — Безперечно, перед нами морська тварина.

— У такому разі це мідний кит, — сказав капітан Гуль. — Дивіться, як він блищить на сонці!

— Якщо це й кит, кузене Бенедикт, то принаймні мертвий, — зауважила місіс Велдон. — Добре, що він лежить нерухомо.

— Що ж з цього, кузино? — наполягав на своєму кузен Бенедикт. — Хіба мало було випадків, коли кораблі зустрічали на воді сплячих китів?

— Цілком правильно, — сказав капітан Гуль. — І все-таки перед нами не сплячий кит, а судно.

— Побачимо, — відповів упертюх.

Утім, кузенів Бенедикту не було жодного діла до китів, і він проміняв би всіх ссавців арктичних і антарктичних морів на одну рідкісну комаху.

— Тримай, Болтоне, тримай! — крикнув капітан Гуль. — Не треба підходити до судна ближче ніж на кабельтов¹. Ми вже нічим не можемо зарадити цьому бідоласі, але мені зовсім не хочеться, щоб він пом'яв бік «Пілігриму». Переводь у бейдевінд²!

¹ Кабельтов — морська міра довжини, що дорівнює 0,1 морської милі, або 185,2 м.

² Бейдевінд — курс під гострим кутом до зустрічного вітру.

Легким рухом стерна «Пілігрим» повернули трохи ліворуч.

Шхуна-бриг знаходилася на відстані однієї милі від корабля, який перекинувся набік. Матроси з жагучою цікавістю вдивлялися в нього. Можливо, в його трюмах зберігався цінний вантаж, який удасться перевантажити на «Пілігрим»? Адже відомо, що за врятування вантажу з потопуючого корабля видається премія в розмірі однієї третини від його вартості. Якщо вміст трюму не ушкоджено водою, екіпаж «Пілігрима» міг би зробити «гарний улов» — за один день відшкодувати невдачу цілого сезону.

За чверть години «Пілігрим» був уже за півмилі від невідомого об'єкта. Тепер не залишилося жодних сумнівів: це дійсно був корпус корабля, що перекинувся набік. Палуба його стояла майже прямовисно. Щогли були знесені. Від усіх снастей залишилися тільки провислі шматки троса і порвані такелажні ланцюги. На правому борту зяяла велика пробоїна. Кріплення й обшивка були вм'яті всередину пробоїни.

— Цей корабель зіткнувся з якимось іншим судном! — вигукнув Дік Сенд.

— Поза всяким сумнівом, — підтвердив капітан Гуль. — Але мене вражає, що він одразу не затонув. Це просто диво!

— Будемо сподіватись, що корабель, який налетів на це судно, зняв з нього всю команду, — промовила місіс Велдон.

— Так, будемо сподіватись, місіс Велдон, — відповів капітан Гуль. — Але цілком можливо, що екіпажеві після зіткнення довелося рятуватись на власних шлюпках. На жаль, морська практика знає випадки, коли винуватці аварії, не піклуючись про долю потерпілої команди, спокійно продовжували свій шлях.

— Не може бути, капітане! Адже це жахливо й нелюдяно!

— На жаль, таке трапляється, місіс Велдон. Прикладів скільки завгодно. Судячи з того, що на цьому кораблі не лишилося жодної шлюпки, треба гадати, що команда залишила його. Будемо сподіватись, що бідолах підібрало зустрічне судно. Адже звідси майже неможливо дістатися до суші на шлюпках — надто велика відстань до найближчих островів і тим паче до американського континенту.

— Чи вдасться колись розгадати таємницю цієї катастрофи? — сказала місіс Велдон. — Як ви гадаєте, капітане Гуль, залишився на судні хтось із команди?

— Це малоймовірно, місіс Велдон, — відповів капітан Гуль. — Нас би вже давно помітили і подали якийсь сигнал. Утім, ми зараз це

перевіримо... Тримай трохи крутіше до вітру, Болтоне, переводь у крутий бейдевінд! — скомандував капітан, показуючи рукою напрямок.

«Пілігрим» був лише за три кабельтових від корабля, що зазнав катастрофи. Тепер уже не було жодних сумнівів, що команда залишила його.

Раптом Дік Сенд жестом попросив усіх помовчати.

— Слухайте! Слухайте! — вигукнув він.

Усі насторожились.

— Здається, собака гавкає...

З корпусу потопуючого корабля справді долинав собачий гавкіт. Там, без сумніву, був живий собака. Мабуть, він не міг вийти через те, що люки були закриті. Принаймні його не було видно.

— Якщо навіть там залишився тільки собака, врятуймо його, капітане, — сказала місіс Велдон.

— Так, так, — вигукнув маленький Джек. — Треба врятувати песика! Я сам буду його годувати. Він нас полюбить... Мамо, я зараз збігаю й принесу йому грудочку цукру!

— Не варто цього робити, синку, — посміхаючись мовила місіс Велдон. — Бідолашна тварина, мабуть, помирає з голоду і, найімовірніше, віддасть перевагу супу.

— Так віддай йому мій суп! — запропонував хлопчик. — Я можу обійтися без супу!

Тим часом гавкіт з кожною хвилиною чувся дедалі виразніше. Між двома кораблями було тепер менше трьохсот футів відстані. Раптом над бортом з'явилася голова великого собаки. Вчепившись передніми лапами за борт, тварина відчайдушно гавкала.

— Хоуїку! — покликав капітан боцмана. — Лягай в дрейф і накажи спустити на воду шлюпку.

— Тримайся, песику! Тримайся! — кричав Джек, і собака, здавалось, відповідав йому глухим гавкотом.

Вітрила «Пілігрима» швидко було повернуто таким чином, що він залишався майже нерухомим за півкабельтова від потерпілого судна.

Шлюпка вже погойдувалася на хвилях. Капітан Гуль, Дік Сенд і два матроси вскочили в неї.

Собака чіплявся за борт, зриваючись із нього, падав на палубу і гавкав без упину; але здавалось, що він гавкає не на шлюпку, яка швидко наближалася. Може, він кликав пасажирів чи матросів, замкнених, як у в'язниці, на судні, що зазнало катастрофи?

«Невже там є живі люди?» — думала місіс Велдон.

Шлюпка вже наближалася до мети, — ще кілька змахів весел, і вона підійде до корпусу судна, яке перекинулось.

Собака знову загавкав. Але тепер він уже не кликав своїм гавкотом рятівників на допомогу. Навпаки, в його гавкоті і гарчання чулася люта злість. Усіх здивувала така незрозуміла зміна.

— Що це з собакою? — спитав капітан Гуль, коли шлюпка обгинала корму судна, щоб пристати до зануреного у воду борту.

Ні капітан Гуль, ні навіть матроси, які залишилися на «Пілігримі», не помітили, що собака став загрозливо гарчати саме тієї миті, коли Негоро, вийшовши з камбуза, з'явився на баці¹.

Невже собака знав суднового кока? Припущення зовсім неімовірне.

Хоч би там як, але, мигцем глянувши на оскаженого пса і нічим не виказавши подиву, Негоро тільки насупився, повернувся і пішов назад до камбуза.

Шлюпка обігнула корму судна. На кормі виднівся напис: «Вальдек». Назви порту, до якого приписане судно, не було позначено. Але за формою корпусу та деякими особливостями конструкції, що одразу впадають в око моряку, капітан Гуль визначив, що корабель американський. Та й назва підтверджувала це припущення. Корпус — це все, що збереглося від великого брига тоннажністю п'ятсот тонн.

На носі «Вальдека» зяяла широка пробоїна — слід фатального зіткнення. Завдяки тому, що судно дало крен, пробоїна піднялася над водою на п'ять-шість футів і «Вальдек» не затонув.

На палубі не було жодної живої душі.

Собака, залишивши борт, дістався похилою палубою до відкритого центрального люка і, просунувши в нього голову, знову загавкав.

— Очевидно, цей пес — не єдина жива істота на кораблі, — зазначив Дік Сенд.

— Я й сам так гадаю, — сказав капітан Гуль.

Шлюпка пливла тепер уздовж напівзатонулого борту. Перша ж велика хвиля неминуче пустила б «Вальдек» на дно.

На палубі брига все було геть зметено. Стирчали тільки основи грот-щогли і фок-щогли, не вище двох футів над палубою. Очевидно, щогли звалилися при зіткненні й упали за борт, потягнувши за собою вітрила та снасті. Однак у воді навколо корабля не видно

¹ Ба к — носова частина верхньої палуби.

П'ятнадцятирічний капітан. Частина перша

було жодних уламків. З цього можна було зробити тільки один висновок: катастрофа з «Вальдеком» сталася вже багато днів тому.

— Якщо люди й уціліли після зіткнення, — сказав капітан Гуль, — то, швидше за все, загинули від спраги й голоду: адже камбуз залитий водою. Мабуть, на борту судна залишилися лише трупи.

— Ні! — вигукнув Дік Сенд. — Ні! Собака не став би так гавкати. Тут є живі.

І він покликав собаку. Розумна тварина одразу плигнула в море і, ледве перебираючи лапами від слабкості, попливла до шлюпки. Коли собаку втягли в човен, він із жадібністю кинувся не до сушаря, що простягнув йому Дік Сенд, а до відерця з прісною водою.

— Бідний собака помирає від спраги! — вигукнув Дік Сенд.

У пошуках зручного місця для причалу шлюпка відійшла на кілька футів від палуби потопуючого корабля. Собака, мабуть, вирішив, що його рятівники не хочуть піднятися на борт. Схопивши Діка Сенда за полу куртки, він голосно й жалібно загавкав.

Руки собаки та його гавкіт були красномовніші за будь-які слова.

Шлюпка підійшла до крамболу¹ лівого борту. Матроси надійно закріпили її, а капітан Гуль з Діком Сендом піднялися на палубу, взявши із собою собаку. Через силу, поповзом, дісталися вони до отвору центрального люка, що з'явив між двома уламками щогол, і спустилися в трюм.

У напівзатопленому трюмі не було ніяких товарів. Баластом для брига служив пісок; тепер він пересипався на бакборт² і своєю вагою утримував судно на боці. Надії на цінний вантаж не виправдались. Тут нічого було рятувати.

— Тут нікого немає, — сказав капітан Гуль.

— Нікого, — підтвердив юнак, пройшовши до передньої частини трюму.

Але собака на палубі продовжував заливатися гавкотом, ніби наполегливо вимагаючи уваги людей.

— Тут нема чого робити, — мовив капітан Гуль. — Ходімо назад. Вони піднялися на палубу.

Собака підбіг до них, потім поповз до юта, кличучи їх туди.

Вони пішли за ним.

П'ять чоловік — очевидно, п'ять трупів — лежали в кубрику³.

¹ Крамбол — балка, за допомогою якої піднімають якір.

² Бакборт — лівий борт судна.

³ Кубрик — житлове приміщення для команди.

У яскравому денному світлі, що проникало в отвір між двома балками, капітан Гуль побачив, що це були негри.

Діку Сенду, який переходив від одного до іншого, здалося, що нещасні ще дихають.

— На борт «Пілігрима»! Усіх на борт! — наказав капітан Гуль.

Матросів, що залишилися в шлюпці, покликали на допомогу. Вони допомогли винести потерпілих із кубрика.

Це була нелегка справа, але за кілька хвилин усіх п'ятьох спустили в шлюпку. Ніхто з них не приходив до тями. Однак капітан Гуль сподівався, що кілька ковтків води і ліки повернуть цих людей до життя.

«Пілігрим» лежав у дрейфі лише за півкабельтова, і шлюпка швидко підпливла до нього.

За допомогою каната, спущеного з грот-щогли, потерпілих по черзі підняли на палубу «Пілігрима». Не забули й про собаку.

— О, бідолашні! — вигукнула місіс Велдон, побачивши п'ять розпростертих нерухомих тіл.

— Вони живі, місіс Велдон! — сказав їй Дік Сенд. — Вони ще живі. Ми їх врятуємо!

— Що з ними трапилося? — запитав кузен Бенедикт.

— Дайте їм отямитись, і вони розкажуть нам свою історію, — відповів капітан Гуль. — Але спочатку їх треба напоїти водою і дати трохи рому.

І, повернувшись до камбуза, він голосно гукнув:

— Негоро!

Почувши це ім'я, собака весь витягнувся, ніби роблячи стійку, глухо загарчав, а шерсть у нього стала сторчма. Кок не з'являвся і не відповідав.

— Негоро! — ще голосніше гукнув капітан Гуль.

Собака люто загарчав.

Негоро вийшов із камбуза.

Не встиг він зробити і кроку, як собака стрибнув, намагаючись вчепитися йому в горло.

Португалець відкинув пса ударом коцюби, якою озброївся, виходячи з камбуза. Двоє матросів схопили собаку і тримали його.

— Ви знаєте цього пса? — спитав капітан Гуль у кока.

— Я? — здивовано вигукнув Негоро. — Зроду його не бачив!

— Дивно... — прошепотів Дік Сенд.

Не встиг Негоро зробити і кроку, як собака стрибнув, намагаючись вчепитися йому в горло...